

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΤΕΤΑΡΤΗ 16 ΙΟΥΝΙΟΥ 2021

ΓΝΩΣΤΟ

A.1. α.

1. Σωστό

«πολιτικήν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἥς μέρος πολεμική»

2. Σωστό

«Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν»

3. Λάθος

«Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; νενέμηνται δὲ ὧδε· εἶς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί»

β.

1. Η αντωνυμία «αὐτῶν» αναφέρεται στο ουσιαστικό «θηρίων»

2. Το επίρρημα «οὕτω» αναφέρεται στην πρόταση «ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται»

B1.

Ο Δίας, αντιλαμβανόμενος τον άμεσο κίνδυνο αφανισμού του ανθρώπινου γένους, αποφασίζει να τους προσφέρει τα μέσα που θα μπορούσαν να διασφαλίσουν την προοπτική επιβίωσής τους, την αιδῶ και τη δίκη, χάρη στις οποίες θα ήταν δυνατή η συγκρότηση πολιτικών κοινωνιών και η περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού. Με αυτή του την ενέργεια εκδηλώνει έμπρακτα τη μέριμνα και το ενδιαφέρον του για τους ανθρώπους. Η παρέμβαση του Δία για να αποτρέψει τον αφανισμό του ανθρώπινου γένους πραγματοποιείται με την αποστολή του Ερμή, του εντολοδόχου και αγγελιο*φόρου των θεών («Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἐρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην.»). Ο Ερμής καλείται να μεταφέρει στους ανθρώπους την αιδῶ και τη δίκη, τα μέσα εκείνα που θα μπορούσαν να διατηρήσουν τη συνοχή και την τάξη στις ανθρώπινες κοινωνίες, να διασφαλίσουν την ηρεμία και την αρμονία και να επιτρέψουν την ομαλή συμβίωση των ανθρώπων.

Η αιδῶς είναι μια σύνθετη έννοια, η οποία δεν μπορεί να αποδοθεί με απόλυτη πληρότητα στη νέα ελληνική. Περιλαμβάνει τη σεμνότητα και τον σεβασμό, το συναίσθημα της ηθικής συστολής, της ντροπής που αισθάνεται ο άνθρωπος στα

πλαίσια του κοινωνικού συνόλου για κάθε πράξη που αντιβαίνει στον ηθικό κώδικα που υιοθετεί το κοινωνικό περιβάλλον του. Πρόκειται δηλαδή για το αίσθημα της ενσυνείδητης αυτοανάσχεσης του ανθρώπου, που τον αποτρέπει από το να κάνει κάτι που προσκρούει στον ηθικό κώδικα της κοινότητάς του, αλλά και του προκαλεί αυθόρμητη οργή, όταν κάποιος άλλος τον παραβαίνει. Θα μπορούσε να ταυτιστεί με την ηθική συνείδηση του κοινωνικού ανθρώπου. Επομένως επιδρά ανασταλτικά και αποτρεπτικά στα μέλη του κοινωνικού συνόλου και επιφέρει την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος σύμφωνα με τον ισχύοντα ηθικό κώδικα. Πιο απλά πρόκειται για την εσωτερική δύναμη που μας εμποδίζει να κάνουμε κάτι κακό, που μας επιβάλλει να σεβόμαστε τους συνανθρώπους μας, ώστε να αποφεύγουμε την αγανάκτηση και την αποδοκιμασία των άλλων. «Σε ένα λεξικό με τον τίτλο Όροι, το οποίο ανάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η αιδώς ορίζεται ως “εκούσια υποχώρηση από απερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο – εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για αποφυγή της δικαιολογημένης επίκρισης” (412c). Το δίπολο των αρετών αιδώς και δίκη ισοδυναμεί με το σωφροσύνη και δικαιοσύνη, το οποίο χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας στο επιμύθιο του λόγου του».

Η *δίκη* στο συγκεκριμένο απόσπασμα δε χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Αναφέρεται γενικά στο συναίσθημα της δικαιοσύνης, της ενδιάθετης αντίληψης του ανθρώπου για το δίκαιο και το άδικο, που περιλαμβάνει τον σεβασμό γραπτών και άγραφων νόμων αλλά και τις ενέργειες για την αποκατάσταση της δικαιοσύνης, όταν παρουσιάζονται και γίνονται αντιληπτές παραβιάσεις της. Με τη συναίσθηση και την αποδοχή της δίκης ο άνθρωπος δημιούργησε ένα πλαίσιο κανόνων δικαίου, όρισε το δίκαιο, το ορθό και το νόμιμο και επέβαλε στην κοινότητα την τήρησή τους. Και της δίκης η δράση είναι ανασταλτική και αποτρεπτική, καθώς περιστέλλει τον ατομικισμό και τον εγωισμό και προωθεί την αρμονική κοινωνική συμβίωση, εμποδίζοντάς μας να βλάπτουμε ο ένας τον άλλον.

Η *αιδώς* και η *δίκη* δόθηκαν στον άνθρωπο ώστε να λειτουργήσουν ως δυνάμεις που θα επιφέρουν την τάξη και την πειθαρχία σε κανόνες στις ανθρώπινες κοινωνίες, θα δημιουργήσουν συνεκτικούς δεσμούς φιλίας και θα εξασφαλίσουν την αρμονική συμβίωση μέσα σε αυτές και τη διατήρησή τους (*«ἄν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί.»*) Η αποστολή τους λοιπόν είναι κοινωνιοπλαστική. Χάρη στην *αιδώ* και τη *δίκη*, οι άνθρωποι αναπτύσσουν σχέσεις φιλίας και συνεργασίας, περιστέλλοντάς εγωιστικές τάσεις και λοιπές παρορμήσεις των παθών τους (απληστία, αλαζονεία, μισαλλοδοξία, φθόνο, επιθετικότητα) και αναπτύσσουν τον αλληλοσεβασμό και την αλληλεγγύη. Αποτελεί η *αιδώς* παράγοντα ανάσχεσης της

αντικοινωνικής συμπεριφοράς που συγκρατεί τον άνθρωπο στα όρια του κοινωνικά επιτρεπτού, επιτυγχάνοντας, μαζί με τη *δίκη* αυτό που ο σοφιστής ονομάζει *πόλεων κόσμοι*, δηλαδή την κοσμιότητα με την ευρύτερη έννοια της αναγκαίας και αποδεκτής συμπεριφοράς για την αρμονική

σymbίωση των ανθρώπων. Λειτουργώντας παράλληλα η *δίκη* επιβάλλει τον σεβασμό και τη συμμόρφωση στους άγραφους και γραπτούς κανόνες, στις δεσμεύσεις, που από κοινού έχουν συμφωνηθεί, για τη σταθερότητα και την ευημερία της κοινωνίας. Με αυτόν τον τρόπο λειτουργίας τους, *αιδώς* και *δίκη* επιτυγχάνουν και τη δημιουργία δεσμών φιλίας, δηλαδή αρμονικών σχέσεων μεταξύ των μελών του κοινωνικού συνόλου. Βοηθούν λοιπόν στην ανάπτυξη σύμπνοιας και ομόνοιας και δένουν με φιλία τους πολίτες. Οι δύο αυτές αξίες δίνονται ως δυνατότητες

στον άνθρωπο, ώστε με την καλλιέργειά τους να καταφέρει αυτός να κατακτήσει την πολιτική τέχνη. Αποτελούν απαραίτητο στοιχείο κάθε προηγμένης πολιτιστικά και ηθικά κοινωνίας και είναι ικανές να εξασφαλίσουν όχι μόνο την επιβίωση του ανθρώπινου γένους αλλά και την εξέλιξη και την πρόοδό του.

B.2.

Η πολιτική προϋποθέτει πως όλοι οι άνθρωποι αποδέχονται κοινές ηθικές αξίες, την αιδώ και τη δίκη, οι οποίες αποτρέπουν τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς, που ήταν υπεύθυνοι για την αλληλοεξόντωση των ανθρώπων στην προηγούμενη φάση. Το σκεπτικό του Δία παρουσιάζεται εντονότερα με την επανάληψη του επιθέτου πᾶς, τη χρήση της προστακτικής έγκλισης (μετεχόντων, θές) και τον υποθετικό λόγο της απλής σκέψης του λέγοντος, που αποδίδεται με δυναμική ευκτική ως ένα ενδεχόμενο καταστροφικό για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Επιπλέον, με την χρήση ευθέος λόγου στα λόγια του Δία, εντείνεται η δραματικότητα και παραστατικότητα των λεγομένων του και ο δέκτης εστιάζει στο περιεχόμενο του λόγου του. Επομένως θα ήταν αδιανόητο, κατά τον Πρωταγόρα, να μη δοθούν σε όλους οι βάσεις και οι προϋποθέσεις της πολιτικής τέχνης, η αιδώς και η δίκη, που αποτελούν το θεμέλιο και την αναγκαία προϋπόθεσή της· με την έννοια αυτή θα ήταν αδιανόητο να μην έχουν δοθεί σε όλους. Στο σημείο αυτό ο Πρωταγόρας φαίνεται να θεωρεί πως το δημοκρατικό πoλίτευμα της Αθήνας ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες μιας πολιτιστικά προηγμένης κοινωνίας. Η αιδώς και η δίκη, απαραίτητα στοιχεία της

κοινωνικής ζωής, βρίσκουν την πλήρη έκφρασή τους μόνο σε μια δημοκρατική κοινωνία. Υπάρχει η φυσική προδιάθεση, η φυσική καταβολή και η ισομοιρία της πολιτικής αρετής, αλλά αυτή θα χρειαστεί και το κατάλληλο έδαφος για να αναπτυχθεί, και αυτό είναι της δημοκρατικής κοινωνίας.

Ο Δίας δεν περιορίζεται μόνο στη ρητή εντολή προς τον Ερμή να μοιράσει σε όλους την αιδώ και τη δίκη, αλλά του ζητά να επιβάλει και νόμο εκ μέρους του, να θανατώνουν όποιον αδυνατεί να συμμετέχει σε αυτές τις αξίες, θεωρώντας πως αποτελεί αρρώστια για την πόλη. Αρχικά σε ένα ακόμα σημείο γίνεται σαφής η σημασία που αποδίδει ο Δίας στην αναγκαιότητα και την καθολικότητα των δώρων του σε όλους τους ανθρώπους. Η επιβολή της βαρύτερης ποινής σε συνδυασμό με τον χαρακτηρισμό ως νόσο της πόλης για όποιον δε μετέχει στην αιδώ και τη δίκη αναδεικνύουν τη σημασία τους για τη συγκρότηση των πόλεων. Η ποινή του θανάτου βέβαια μπορεί να θεωρηθεί πως αντιβαίνει στη φιλόνητη διάθεση που διακρίνει την παρέμβαση του Δία, εντάσσεται ωστόσο στην προσπάθειά του να μεταδώσει το μήνυμα της σημασίας της αιδούς και της δίκης ως απαραίτητων προϋποθέσεων για την ομαλή λειτουργία και ανάπτυξη των πόλεων. Ακόμα πρόθεση του Δία είναι να δείξει πόσο επικίνδυνο είναι για την πόλη κάποια μέλη της να είναι ηθικά διαβρωμένα και να μην έχουν την αντίληψη του δικαίου. Ο χαρακτηρισμός του ανθρώπου που δε μετέχει στην αιδώ και τη δίκη ως νόσου, ως αρρώστιας, αφενός αφήνει περιθώρια προσπάθειας ίασης της νόσου του από την πόλη, αφετέρου τονίζει ότι η μη έγκαιρη και επιτυχής αντιμετώπιση τέτοιων νοσηρών ανθρώπων απειλεί την επιβίωση της ίδιας της πόλης.

Στο παρόν σημείο θα μπορούσαμε να διακρίνουμε ένα οξύμωρο: Εφόσον ο Δίας έδωσε ρητή εντολή στον Ερμή να μοιράσει σε όλους τους ανθρώπους την αιδώ και τη δίκη, πώς είναι δυνατόν να υπάρχουν άνθρωποι που δε θα τις διαθέτουν; Πώς ερμηνεύεται η πρόσθετη επιβολή ποινής για όποιον δεν μπορεί να έχει μερίδιο στην αιδώ και τη δίκη; Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά μπορεί να δοθεί τόσο στα πλαίσια του μύθου όσο και στα πλαίσια της ερμηνείας του.

Πρώτα απ' όλα η αιδώς και η δίκη δόθηκαν σε μεταγενέστερο στάδιο, μετά την έξοδο του ανθρώπου στη γη, αφού είχε συντελεστεί ο βιολογικός σχηματισμός του, οπότε ο Δίας δεν μπορούσε να εξασφαλίσει την καθολικότητά τους, αφού δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής του φύσης. Έτσι, επιλέγει να δώσει τις προϋποθέσεις ανάπτυξής τους, αλλά με αυτόν τον τρόπο η αξιοποίησή τους δεν είναι δεδομένη.

Στο πλαίσιο της αλληγορικής σημασίας του μύθου, μπορεί να υποστηριχτεί πως η αιδώς και η δίκη δίνονται ως δυνατότητες στον άνθρωπο, δίνονται δυνάμει, και ο ίδιος ο άνθρωπος έχει την ευθύνη ανάπτυξής τους. Αυτή η ερμηνεία ενισχύει και την πρόθεση του Πρωταγόρα να αποδείξει το διδακτό της αρετής. Η πολιτική αρετή δόθηκε ως δυνατότητα στον άνθρωπο, την οποία με τη διδασκαλία μπορεί να την κατακτήσει. Ταυτόχρονα, ο άνθρωπος έχει την ελευθερία να καλλιεργήσει αυτές τις δυνατότητες, σε διαφορετικό βαθμό ο καθένας, και να συμβάλει στη συνοχή και στην πρόοδο της πόλης. Υπ' αυτό το πρίσμα δικαιολογείται και ο νόμος του Δία για την τιμωρία όσων δεν τις αναπτύξουν, αφού επιλέγουν οι ίδιοι να θέσουν σε κίνδυνο την πόλη.

Επιπλέον οι μαθητές μπορούν να αξιοποιήσουν ως γλωσσική επιλογή:

Παρομοίωση: ώς νόσον πόλεως

Αντίθεση: πάντες - όλίγοι

B.3.

1.Λάθος

2.Λάθος

3.Σωστό

4.Σωστό

5.Λάθος

B4.α.

1-ε

2-γ

3-στ

4-ζ

5-η

6-α

β.

Όλοι οι ανερχόμενοι **δημιουργοί** παρουσίασαν τα έργα τους στην έκθεση σύγχρονης τέχνης της Μπιενάλε.

Η γρήγορη απόκτηση εξουσίας **διαφθείρει** τους ανθρώπους.

B.5.

Τόσο ο Καλλικλής στον *Γοργία* του Πλάτωνα, όσο και ο Πρωταγόρας στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο πραγματεύονται την έννοια της αδικίας μεταξύ των ανθρώπων και την σχέση της με την φύση.

Προσπαθώντας οι άνθρωποι να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους στην άνιση μάχη τους με τα θηρία, άρχισαν να επιχειρούν να συγκεντρώνονται, να σχηματίζουν ευρύτερες κοινωνικές ομάδες και έτσι να μπορούν να αμύνονται αποτελεσματικότερα και να σώζονται («σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις»). Ο Πρωταγόρας πιστεύει πως ο άνθρωπος ένωθε εξαρχής την ανάγκη της συνάθροισης, της συμβίωσης (*έζήτουν*) και πως η επιβίωσή του οφείλεται στην ικανότητά του για κοινωνική ζωή. Ο Πρωταγόρας και γενικότερα οι σοφιστές θεωρούσαν ως αιτία της δημιουργίας των πόλεων την

ανάγκη που προέκυψε κάτω από την πίεση των συνθηκών. Υποστηρίζουν δηλαδή τη νόμω προέλευση των πόλεων, πως, όταν οι άνθρωποι συνειδητοποίησαν την αδυναμία τους να προστατευτούν από τα θηρία, αξιοποιώντας τις δυνάμεις που τους είχαν δοθεί από τη φύση, σχημάτισαν νόμω, κατόπιν συμφωνίας δηλαδή, την πόλη, προκειμένου να επιβιώσουν και να ζήσουν με ασφάλεια. Σκοπός της πόλης κατά τους σοφιστές είναι η επιβίωση, η ασφάλεια και η κάλυψη των βιολογικών τους αναγκών. Παρά τις προσπάθειες που έκαναν οι άνθρωποι να σχηματίσουν κοινωνίες, η έλλειψη της πολιτικής αρετής τους έκανε να υποπίπτουν σε άδικες πράξεις ο ένας ενάντια στον άλλον και έτσι να δοκιμάζεται η συνοχή του κοινωνικού συνόλου. Χωρίς την πολιτική τέχνη δεν μπορούσαν να παραμένουν ενωμένοι στις κοινωνικές ομάδες που συγκροτούσαν και έτσι διασκορπίζονταν και γίνονταν πάλι εύκολη λεία για τα θηρία. («ὄτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο.»)

Στο απόσπασμα από τον *Γοργία* του Πλάτωνα φαίνεται ότι ο Καλλικλής αντιπαραθέτει τους θετούς νόμους της κοινωνίας με το δίκαιο της φύσης. Ο Καλλικλής αναγνωρίζει την ανωτερότητα της φύσης και τον κανονιστικό της ρόλο. Τη θεωρεί πηγή αξιών και τονίζει την αντίθεση ανάμεσα στη σχετικότητα των ανθρώπινων συμβάσεων, όπως είναι και η πόλη, και στον απόλυτο κανονιστικό χαρακτήρα της φύσης. Ο σοφιστής υποστηρίζει ότι οι νόμοι επιβάλλονται και καθορίζονται από την αδύναμη πλειοψηφία ανάλογα με τα συμφέροντά της («*Νομίζω ότι αυτοί που καθορίζουν...κι το συμφέρον τους.*»). Ως όπλο τους οι πολλοί χρησιμοποιούν τον εκφοβισμό των πιο δυνατών και ικανών, ισχυριζόμενοι ότι αποτελεί αδικία το να κυνηγά κανείς την πλεονεξία («*Φοβίζου λοιπόν...είναι ο πυρήνας της αδικίας.*»). Έτσι διεκδικούν όλοι την ισότητα για να καλύψουν την κατωτερότητα και την αδυναμία τους («*Ο λόγος είναι απλός...όλοι ίσα μερίδια.*»). Όμως για τον σοφιστή η φύση είναι αυτή που τελικά καθορίζει τις δυνατότητες του καθενός και κατά συνέπεια αναδεικνύει τον επικρατέστερο («*Η ίδια η φύση...και τον πιο αδύνατο.*»). Για τον Καλλικλή η νόμω κατάσταση διασφαλίζει την εφαρμογή των μη αυθεντικών ηθικών αξιών που θεμελιώνονται πάνω στην απόλυτη ελευθερία και ανταποκρίνονται προς το συμφέρον και τις αναζητήσεις του πιο «δυνατού» βιολογικά και του πιο ικανού νοητικά. Πάντως η συσχέτιση των ηθικών αξιών με την αντίθεση του νόμω και του φύσει δείχνει ότι κανένας α priori καθορισμός τους δεν είναι δυνατός.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω η έννοια της αδικίας διαφοροποιείται στα δύο αποσπάσματα. Ο Πρωταγόρας θεωρεί την αδικία ως καίριο πρόβλημα για την συγκρότηση πόλεων και κατ' επέκταση την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Ο πρωταγόρειος μύθος καταδεικνύει ότι η ολοκλήρωση και η τελείωση του ανθρώπου με αποτέλεσμα την επίτευξη της ευδαιμονίας του μόνο μέσω της πολιτικής μπορεί να καταστεί δυνατή. Αντίθετα ο Καλλικλής θεωρεί ότι η επιβολή νόμων και η ύπαρξη θεσπισμένου δικαίου στις οργανωμένες κοινωνίες είναι αδικία προς εκείνους που η φύση όρισε ως ισχυρούς και ικανούς.